

– показники тестів орієнтовані на вимір засвоєння ключових понять, тем, елементів навчальної програми дисципліни, а не конкретної сукупності знань, як це має місце при традиційній оцінці. Застосовуючи групу тестів, можна створити профіль оволодіння студентами-дистанційниками всіма елементами навчальної програми дисципліни;

– тести звичайно компактні і легко піддаються автоматизації.

Тестування як метод контролю має свої обмеження. Легше за все за допомогою педагогічного тесту перевірити ступінь оволодіння студентами навчальним матеріалом дисципліни. Перевірка ж глибини розуміння предмета, володіння стилем мислення, властивого дисципліні, яку вивчає студент, у цьому випадку досить ускладнена. Відсутність безпосереднього контакту зі студентом дистанційної форми навчання, з одного боку, робить контроль більш об'єктивним, але, з іншого боку підвищує імовірність впливу на результат інших випадкових факторів. Таким чином, можна зробити висновок, що в рамках технології дистанційного навчання найкращий ефект дає сполучення педагогічних тестів із традиційними методами контролю.

Література

1. Волков Н.И., Алексеев А.Н., Алексеев Н.А. Тестовый контроль знаний: Учебное пособие. – Суммы: ИТД „Университетская книга”, 2004. – 109 с.
2. Мащенко Н.І. Основи педагогіки і психології вищої освіти: Курс лекцій. – Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2005. – 288 с.
3. Мусейчук С.М. Тестування як основна форма контролю при навчанні іноземних мов // Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 583 с.
4. Олійник В.В. Організаційно-педагогічні основи дистанційної освіти і навчання: Організаційно-педагогічне дослідження. – К.: ЦППО, 2001. – 36с.
5. Скребицкий Э.Г. Дидактическое обеспечение процесса дистанционного обучения // Дистанционное образование. – 2000. – № 1. – С. 21-24.
6. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Академвидав, 2003. – 528 с.(Альма-матер).
7. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching and Assessment. – Council of Europe, 2001.

УДК 37 (09)

А.М. Мартін

АНАЛІЗ ПІДРУЧНИКІВ З ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН II ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті розкривається зміст навчальних підручників з природничих дисциплін, які використовували у вітчизняній середній школі та їх порівняльна характеристика (II половина XIX – початок XX століття).

Аннотация. В статье раскрывается содержание учебников с естественных дисциплин, которые использовали в отечественной средней школе и их сравнительная характеристика (II половина XIX – начало XX века).

Annotation. The article reveals the content of textbooks on natural science subjects, which were used in native secondary school. It also touches upon their comparative characteristics (the 2-nd half of the XIX-th century – the beginning of the 20-th century).

Аналіз літературних джерел свідчить, що у педагогіці характеризують підручник з різних точок зору, а саме: „це основна навчальна книга, яка складається згідно з навчальною програмою, підручник повинен бути водночас стабільним, тобто мати стійку основу, і мобільним – таким, що забезпечує можливість уведення нових знань без порушення основної конструкції, для школярів він має бути по можливості цікавим, коротким, доступним, добре ілюстрованим, естетично оформленим” [13, 217]; „це масова навчальна книжка, яка викладає предметний зміст освіти й окреслює види діяльності, призначені шкільною програмою для обов’язкового засвоєння учнями з урахуванням їхніх вікових особливостей” [6, 34]; „підручник є інформаційною моделлю навчально-виховного процесу, оскільки всі його особливості як певної технології навчання задаються структурою, змістом і формою викладу навчального матеріалу” [2, 17]; „це прообраз навчання в єдності його змістової і процесуальної сторін” [1, 24]; „це головний засіб навчання, в якому матеріально фіксуються конкретний навчальний матеріал, що підлягає засвоєнню, і послідовність організації основних елементів навчального процесу” [8, 38].

І.Я. Лернер виділяє підручник як стратегічну і тактичну (методичну) модель процесу навчання [8]. Як стратегічна модель процесу навчання підручник відображає його основні елементи: цілі, зміст, прийоми і методи, організаційні форми. Водночас, на думку вченого, кожен підручник є тактичною моделлю навчального процесу, оскільки пропонує його універсальну структуру.

М.М. Скаткін вважає, що у підручнику тією чи іншою мірою запрограмована і методика навчання [9], тобто даний вид навчальної літератури фіксує не лише зміст навчального предмета, основні методичні підходи до його викладання, а й окремі прийоми навчання (орієнтовні запитання з метою аналізу ілюстрацій; зразки алгоритмів, приписів; зразки записів; зміст інструкцій щодо виконання практичних завдань та ін.). Нерідко саме за допомогою підручника вчитель оволодіває новими технологіями навчання. Видатний вчений К.Д. Ушинський стверджував, що гарний підручник становить фундамент доброго викладання. „За наявності хорошого підручника та розсудливої методики, – вважав він, – й посередній викладач може бути хорошим, а без того й іншого і кращий викладач з такими рідкісними здібностями і такою запопадливістю до справи... довго, а, можливо, й ніколи не вийде на справжню дорогу” [10, 42].

Отже, незважаючи на різні підходи до трактування сутності підручника, їх аналіз дозволяє визначити такі найважливіші його характеристики: – підручник як носій змісту освіти та засіб навчання;

- підручник як втілення єдності змістової і процесуальної сторін;
- технологічність навчальної книжки, взаємозв’язок викладання й учіння з орієнтацією на провідні концепції процесу навчання.

Слід зазначити, що підручники є носіями змісту освіти і водночас моделлю певних дидактичної та методичної систем. Саме з аналізу підручників можна зробити висновок про домінуючі на час їх створення дидактичні та методичні засади навчання природничих дисциплін.

Мета статті полягає у аналізі підручників, які використовувалися у вітчизняній середній школі на уроках природничого циклу у II половині XIX – початку XX століття.

Після 1861 року, коли в Росії у зв’язку з розвитком капіталізму з’явилася потреба в освічених робітниках, у змісті природничої освіти відбулися позитивні зміни, що знайшли свою реалізацію у відповідних навчальних посібниках.

У другій половині XIX століття ще остаточно не були знищені традиції схоластичних підручників, яким були притаманні такі властивості як: філософська абстракція, велика кількість систематики, відсталість від наукових досягнень, значний обсяг номенклатури, сухість матеріалу. Наприклад, „Учебник всеобщей географии, курс II” за редакцією Воронєцького (СПБ, 1888), який містив великий обсяг географічної номенклатури, понад 900 назв (22 назви вивчалися на кожному уроці). Досить складними були підручники з природознавства, які пропонували 10 і 12-літнім учням на перших етапах навчання дати відповіді на такі складні питання як: „Що таке природа?”, „Що таке органічний світ?”, „Що таке тіло?”, „Які бувають тіла?” [3]. Таким чином, учні повинні були запам’ятовувати увесь навчальний матеріал напам’ять. І таких прикладів можна наводити багато. Однак нас у даному випадку цікавить інше, а саме, процес проникнення в навчальну літературу передових ідей педагогіки та методики. Ми зупинимося тільки на тих підручниках, які широко використовували у середніх навчальних закладах. Розпочнемо наш огляд з підручників, які застосовувались на уроках природознавства, тому що саме їхнім авторам належить велика заслуга в створенні нового типу навчальної літератури.

„Зоологія та зоологічна хрестоматія в середніх навчальних закладах”, за редакцією А. Богданової (1862), вважався одним з найкращих підручників другої половини XIX століття. В ньому були реалізовані кращі принципи передової методики, а саме: використання акваріумів, колекцій, проведення лабораторних занять, наочність викладання тощо. Також широко використовувався у середній школі підручник „Підготовчий курс ботаніки” за редакцією Н. Раєвського, який привчав учнів самостійно описувати і порівнювати рослини, а не зачувати їх напам’ять. У даному підручнику курс вивчення ботаніки починався не з загальних понять, а з опису окремих рослин, шляхом порівняльного аналізу, що виховувало в учнів самостійність та свідомість у засвоєнні нового навчального матеріалу. Поширеними підручниками II половини XIX століття також можна назвати такі як „Елементарний курс зоології”, складений К. Сент-Ілером (5-те видання в 1875 році) і „Короткий курс природознавства для гімназій” О.Я. Герда, якими почали користуватися спочатку у чоловічих гімназіях, а з часом і в жіночих. Слід відзначити, що підручники за редакцією О.Я. Герда, характеризувалися великим обсягом використання на уроках самостійних практичних робіт та екскурсії. Природу треба не описувати, а пояснювати – головний принцип Герда [5].

Досить поширеним був підручник зоології для середньої школи за редакцією Отто Шмейля (переклад К.П. Ягодовського, 1914). Підручник (у російському перекладі) займав 441 сторінку, написаний у нисхідному порядку – від вищих форм життя до нижчих (починаючи людиноподібними мавпами й завершуючи найпростішими).

Підручник О. Шмейля наповнений порівняльно-анатомічним матеріалом, так, при розгляді людиноподібних мавп не тільки зазначається подібність окремих частин кістяка орангутанга з кістяком людини, але й додаються великі ілюстрації із зображенням цих кістяків; при описі коня наводиться малюнок, що показує подібність кістяка задньої ноги коня з кістяком ноги людини й навіть додається завдання: „Порівняй з відповідними малюнками людину й ведмедя”; подібна ж паралель приводиться при описі кістяка птаха [4, 243] і в багатьох інших випадках. О. Шмейль дає учням багато практичних відомостей, але основним, найбільш характерним для всіх написаних Шмейлем підручників є: встановлення зв’язків і відносин, з одного боку, між організмом тварини або рослин з середовищем, а з іншого боку, – між будовою органів та їх призначенням.

З географії найбільшим попитом користувалися підручники Д.Д. Семенова. Під впливом ідей К.Д. Ушинського, який пропонував починати вивчення шкільної географії

зі своєї місцевості, у Росії з'явилися підручники географії, засновані на красзнавчих принципах, а саме підручник Д.Д. Семенова „Уроки географії” (1860). Вивчення географії Росії у цьому підручнику починається з Петербурга і з поясненнями термінів „столиця”, „фабричний”, „портовий”; надаються описи околиць міста, повіту, губернії; зазначаються терміни „село”, „поле” та інші.

Ознайомлення з різними частинами Росії в підручнику Д.Д. Семенова відбувається у формі „уявної подорожі” з Петербурга по Неві, Ладозькому озері, Вишневолоцькій системі, Волзі й по іншим річковим, морським шляхам та суходолом. Характеристика розташованих уздовж шляхів місцевостей супроводжується тлумаченням відповідної термінології (верхів'я, канал, море, затока, протока), а також учням поступово даються поняття про географічну карту. В своїх підручниках Д.Д. Семенов використовує окремі картини природи, що набагато цікавіше сухих систематичних описів і ближче знайомлять учнів з предметом, діючи не тільки на його розум, але і на уяву та почуття. Також в підручнику наводиться багато яскравих прикладів, а свої пояснення автор супроводжує описом різних експериментів, але не зважаючи на значні переваги, підручник не зовсім задовольняв педагогів.

Необхідно відзначити, що в кінці XIX – початку XX століття була надрукована велика кількість методичних посібників з географії під редакцією М. Раєвського, Е. Петрі, Я. Рудневої, В. Буданова, С. Аржанова та інших, в яких були впроваджені передові педагогічні ідеї. Головною ідеєю методичних посібників було:

1) збільшити обсяг вивчення в курсі географії описів природи, які в свою чергу розвивають уяву учнів;

2) в курсі старших класів – поясненні географічних явищ. Також наголошувалося на вивченні як соціальних, так і фізичних явищах природи, їх взаємозв'язок.

Таким чином, значна увага приділялася розподілу навчального матеріалу в підручниках. Так, у методичних посібниках було зазначено два головних „методи” розподілу матеріалу в підручниках, а саме: 1) аналітичний, при якому спочатку розглядалася Земля вцілому, а потім її окремі частини; 2) синтетичний, при якому спочатку вивчалася Вітчизна, потім Європа та інші частини світу, а закінчувався матеріал вивченням Землі як світового тіла. Методисти наголошували на тому, що синтетичний метод повинен переважати у молодших класах середньої школи, а аналітичний – в старших [11].

У передреволюційні роки в Росії вийшли друком нові підручники з географії за редакцією І. Матченко, К. Смірнова, що використовувалися в школі поряд із деякими перевиданими підручниками 60-70-х років – П. Белохі та ін. Поширений був підручник „Підручник з географії, ч.ІІ, ч.ІІІ, Азія, Австралія, Африка, Америка” О.Я. Герда (СПБ, 1887, 1888), який надавав учням живі і яскраві описи, цікавий матеріал з фізичної географії, географії рослин та тварин.

Премійовані Міністерством освіти були підручники з географії: Штуцера „Курс Європи для старших класів середніх навчальних закладів” (М., 1884); Турчаковського „Підручник початкової географії” (курси І, ІІ, ІІІ. Київ, 1886, 1888) та інші.

За розпорядженням Міністерства освіти авторам підручників ставилося в обов'язок полегшити матеріал для учнів, однак без скорочення номенклатури, що вважалося сутністю самої географії. Тому полегшення підручників відбувалося, головним чином, за рахунок зменшення їхнього обсягу, що досягалося більшою конспективністю викладу і виключенням пояснювального й описового матеріалів. Внаслідок цього збільшився обсяг зубріння значної кількості географічних назв та цифр, що призвело до зниження інтересу дітей до вивчення предмету, а освітня цінність географії стала ще меншою [11].

Різка критика підручників з географії з боку передового вчителства й методистів набула широкого розповсюдження. В результаті, на початку ХХ століття були видані нові підручники за редакцією: Е. Лесгафта, Г. Іванова, А. Крубера, С. Григорьєва, А. Баркова і С. Чефранова, що були як за змістом, так і в методичному відношенні значно краще попередніх. Перевагами нових підручниках були: 1) використання досягнень вітчизняної географічної науки; 2) скорочення обсягу географічної номенклатури; 3) включення в тексти описів природи, елементів етнографії, пояснювального матеріалу; 4) залучення великої кількості спеціальних карт, зв'язаних з текстом, та питання для учнів.

Проте, попри позитивні якості, багато з цих нових підручників були складні для сприймання учнями середніх шкіл. Тому більшість шкіл використовувало колишні підручники, тим більше, що нові підручники через скорочення номенклатури не одержували, як правило, офіційної рекомендації Міністерства освіти.

Період початку ХХ століття до Великої Жовтневої соціалістичної революції являє собою період бурхливого розвитку методичної праці, який проходив під впливом методики В.В. Половцова. Він був найбільш яскравим представником „біологічного методу”, саме на основі його дослідження можна чітко прослідкувати зміст данного методу як методичного напрямку, спрямованого проти еволюційного світосприймання, а його методика мала значний вплив на розвиток нового напрямку в області викладання природознавства в Росії. Видається велика кількість підручників, в основі яких лежить „біологічний метод”, розробляється методика практичних занять, методика проведення екскурсій, значна увага приділяється питанням використання на уроках наочного матеріалу, приладам для екскурсій та експериментам.

Досить різноманітними за змістом в даний період були підручники з ботаніки. Автори намагалися в своїх підручниках не виходити за межі програм реальних училищ, так як вони були найбільш поширені серед навчальних закладів, а програма з ботаніки для реальних училищ була достатньо складною і мала такий вигляд: в II класі учні вивчали вісім представників рослинного світу; у III класі програма включала вивчення морфології та систематики рослин; у IV класі – фізіологію рослин. Досить складно було за такої програми дотримуватися при складанні підручника „біологічного методу”, внаслідок чого, підручники різних авторів (В.Р. Зеленського, В.Ф. Капелькіна, А. Фльорова, С.В. Сінегуба, Н.П. Штібера) по-різному висвітлювали дане завдання.

Так, підручник з ботаніки за редакцією Л.Н. Ніконова мав таку структуру: частина I – „Общая ботаника” – висвітлює питання морфології і фізіології рослин та їх взаємозв'язки; частина II – „Систематика растений” – включає опис представників рослинного світу у висхідному порядку від найпростіших до вищих квіткових. У підручнику чітко виступають головні вимоги „біологічного методу”. Наведемо приклад опису представників рослинного світу [12]: „Сосна має довге коріння. Вниз від стовбура відходить один головний товстий корінь, а під ґрунтом він розгалужується на численні бокові корені; така будова кореневої системи сосни дає можливість добре всмоктувати воду з ґрунту, навіть бідного вологою. Бокові поверхневі корені вбирають усю вологу, яка стікає з крони дерева на землю, а головний корінь, який залягає глибоко під ґрунтом, вбирає ґрунтову воду... Внаслідок чого, сосна може рости на сухому ґрунті, де не можуть існувати інші дерева. Досить часто можна зустріти сосну на піщаних холмах, на річкових та морських дюнах, де своїм чисельним корінням скріплює пісок, що не дає можливості вітру руйнувати його...

Хвоя сосни на внутрішній поверхні має жолобок, в середині якого розміщуються продихи. Таким чином, випаровування води сосною досягає незначного обсягу. Все це дає можливість сосні рости в місцях з недостатньою вологою, а також не скидати восени

своє листя. Взимку, коли зменшується приток води, у сосни завершується випаровування” (Опис сосни в підручнику займає вісім сторінок).

Заслуговує на увагу підручник за редакцією Н.П. Штібера. Сосні, якій Л.Н. Ніконов у своєму підручнику відводить вісім сторінок, Н.П. Штібер приділяє усього шість рядків наступного змісту [12]:

„Сосна звичайна (*Pinus silvestris*). Хвоя парна. Однодомні. Чоловічі квітки зібрані колос жовтуватого кольору. Жіночі суцвіття (шишки) ростуть на кінчиках молодих пагонів. Крилате сім'я визріває на третій рік після цвітіння. Цвіте в травні. Зустрічається на території Північної та Центральної Європи, Сибіру та Кавказу”.

Порівнюючи матеріал двох підручників з ботаніки, можна зазначити, що вимогам Міністерства освіти відповідає підручник за редакцією Л.Н. Ніконова, але доступний для сприйняття матеріалу учнями середньої школи є підручник за редакцією Н.П. Штібера.

Таким чином, в зазначений період ми можемо спостерігати велику кількість різноманітних за змістом та обсягом знань підручників з ботаніки, які використовували в середніх навчальних закладах.

Велику увагу прогресивна російська педагогіка другої половини ХІХ століття приділяла наочності й цікавості викладання як засобам боротьби проти догматичного характеру навчання.

Наочні посібники утворюють окрему групу серед навчальних посібників. У вивченні природничих дисциплін принцип наочності має особливе значення. Правильне використання наочних посібників на уроках сприяє формуванню чітких просторових і кількісних уявлень, змістовних понять, розвиває логічне мислення і мову, допомагає на основі розгляду й аналізу конкретних явищ прийти до узагальнень тощо.

Реалізовувати принцип наочності у процесі навчання природознавства, географії, біології та інших предметів природничого циклу означає створювати нові, а також доповнювати, збагачувати й розширювати існуючі у свідомості дітей чуттєві образи й уявлення об'єктів навколишнього світу шляхом цілеспрямованого безпосереднього і опосередкованого чуттєвого пізнання [7].

У викладанні географії ідея наочності знайшла своє вираження насамперед у використанні карт і атласів. З розвитком друкарської справи в Росії друкування карт і атласів значно збільшилося, що дало можливість їхнього поширення в школі. Нові атласи містили досить великий набір навчальних карт; на відміну від колишніх атласів вони випускалися значно більшими тиражами і одержали широке поширення серед учнів.

При вивченні біології та зоології використовували різноманітний колекційний матеріал рослинного й тваринного світу, кістяки, таблиці та схеми.

Отже, зміни у змісті природничої освіти знайшли свою реалізацію і розвиток у відповідних підручниках і навчальних посібниках. У ІІ половині ХІХ – на початку ХХ століття було створено низку підручників і посібників з природничих дисциплін для учнів середньої школи багатьма видатними педагогами-природознавцями, які відповідали вимогам Міністерства освіти.

Література

1. Бейлинсон В.Г. Арсенал образования. – М.: Книга. 1986. – С. 35
2. Беспалько В.П. О некоторых предпосылках построения дидактической теории учебника // Советская педагогика. – 1980. – № 1. – С. 83-89.
3. Воронцовский А. Ученик всеобщей географии, курс II. - СПб, 1888
4. Ганелин Ш.И. Очерки по истории средней школы в России второй половины XIX в. – М.: Учпедгиз, 1950. – 275 с

5. Герд А.Я. Избранные педагогические труды. – М.: АПН РСФСР, 1953. – 206с.
6. Зуев Д.Д. Школьный учебник. – М.: Педагогика, 1883. – С. 12-35., И.Я.Лернера, Н.М. Шахмаева. – Ч.1. – М.: Изд-во РАО, 1992. – С. 9-12
7. Методика навчання природознавства в початкових класах: Навч. посіб. – К.: Веселка, 1998. – С. 119-123
8. Каким быть учебнику: Дидактические принципы построения / Под ред. И.Я. Лернера, Н.М. Шахмаева. – Ч.1. – М.: Изд-во РАО, 1992. – С. 9-129.
9. Проблемы школьного учебника: Вопросы повышения воспитательной роли учебника. – М.: Просвещение, 1979. – Вып. 7. – 230 с.
10. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т. 2. – М.-Л.: Учпедгиз, 1952. – С. 48
11. Фигуровский Н.А., Зубов В.П., Микулинский С.Р. История естествознания в России.– М.: Изд. Академия наук СССР, 1957. – 378 с.
12. Ягодовський К.П. Вопросы общей методики естествознания. – М.: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1954. – 273 с.
13. Ягунов В.В. Педагогіка: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

УДК 378.147

Ю.С. Матвієнко

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Анотація. У статті висвітлюється застосування елементів театральної педагогіки у професійній підготовці майбутнього вчителя.

Аннотация. В статье освещается проблема использования элементов театральной педагогики в профессиональной подготовке будущего учителя.

Annotation. In the article application of elements of theatrical pedagogics lights up in professional preparation of future teacher.

Важливим критерієм сучасної педагогічної науки і практики має бути не тільки досконалий рівень повної професійної спеціалізації вчителя, а й спрямованість його духовної свідомості, естетичної культури. В ефективності цього процесу значне місце посідає мистецтво студентського театру як засіб формування естетичної свідомості людини, що впливає на інтелектуальну, моральну, емоційну сфери і сприяє гармонійному розвитку особистості, допомагає пізнати світ і знайти своє місце в ньому.

Завдання розвитку естетичної культури майбутніх учителів засобами театрального мистецтва полягає не лише у формуванні та постійному вдосконаленні вміння розуміти і відчувати закладений у сценічних творах режисерський задум, а й у вільному володінні елементами театрального мистецтва як засобу вираження свого власного ставлення до явищ життя.

Виходячи з положення К.Д. Ушинського про педагогіку як мистецтво, необхідність практичного застосування елементів театральної педагогіки у професійній підготовці майбутнього вчителя обґрунтовують корифеї педагогічної думки П.П. Блонський, С.Т. Шацький, А.С. Макаренко, О.В. Сухомлинський.

Історія вітчизняної педагогіки знає немало прикладів взаємодії мистецтва педагогічного й театрального. Виховання і навчання студентів засобами театрального мистецтва успішно практикувалося у XVII–XVIII столітті у стінах Києво-Могилянської